

Tryggve N. D. Mettinger: *The Riddle of Resurrection: "Dying and Rising Gods" in the Ancient Near East* (CB. OT 50). 275 sid. Almqvist & Wiksell International. Stockholm 2001.

Föreliggande arbete utgör ett bidrag till den religionshistoriska diskussion, som under hela 1900-talet har förts om döende och uppstående gudar i den gamla Främre orienten och senantiken. Författaren behandlar först vetenskapshistorien, sedan i tur och ordning den ugaritiska Baal, de feniciska gudomligheterna Melqart-Herakles, Adonis (att skilja från den grekisk-romerske heroen A.) och Eshmun, likheter och olikheter mellan Osiris och de västsemitiska gudarna liksom förhållandet mellan de sistnämnda och den sumeriske-akkadiske Dumuzi-Tammuz.

De forskare, som i början på 1900-talet lanserade teorien om vegetationsgudens död och uppståndelse var J. G. Frazer och W. W. Baudissin. Men oppositionen mot denna hypotes växte, och vid århundradets slut föreföll kritiken att ha segrat. Mettinger har ändå tagit upp temat och med åtskilliga modifieringar godtagit den ursprungliga tesen. En del material har nämligen varit föga beaktat av tidigare forskning. Dit hör de ugaritiska texterna, som vittnar om kanaaneisk religion från 1200-talet f.Kr., framgrävda 1929ff. Också annat har nytillkommit.

Eftersom det är gudens återvändande till livet, uppvaknande eller uppståndelse, som har försakat mest debatt, skall vi se litet närmare på Mettingers resonemang på denna punkt. Jag väljer myten om storm- och regnguden Baal i hans konflikt med Mot («Döden»). Baal inbjuds av Mot att stiga ned i underjorden, där döds-guden slukar honom. Själv drabbas Mot av den hämnande gudinnan Anat, skildrat i ordalag, som vittnar om sådd och skörd, vegetationens årliga växling, sommartorka och höstregn. Baal begravs, och det hålls dödsklagan efter honom. Men El har en drömvision, enligt vilken Baal har återvänt till livet. En annan text antyder detta med formuleringen «Till honom nedstiger det Gudomliga Ljuset Shapsu» (s. 63).

En magisk vattenönsning från en källa i Els tempel tyder på att Baals återkomst till livet också kan ha haft en rituell motsvarighet. Härtill fogar Mettinger vad han själv rubricerar som ett högst hypotetiskt belägg. Det gäller några rader i Aqhateposet, där hjälten av gudinnan Anat uppmanas att bedja för livet «liksom Baal, då han återupplivas» (s. 69). Här jämförs alltså Aqhats livsöde med Baals. — Beläggen för Baals återkomst från dödsriket är sålunda inte många, och de är huvudsakligen indirekta. Men författaren påpekar själv helt korrekt detta förhållande och pressar

inte sina i språkligt original redovisade ugaritiska källor.

Beträffande Adonis i Byblos har vi en grekisk-språkig text *Om den syriska gudinnan* från 100-talet e.Kr., sannolikt inte författad av Lukianos. Denna Adonis uppståndelse (s. 132) och den därmed förbundna glädjen bekräftas av Origenes (200-talet) kommentar till Hes. 8: 14. Den alexandrinske kyrkoläraren återger också den grekiska «mytiska teologien», enligt vilken Adonis är en symbol för jordens frukter, som begråts, när de sås, men hälsas med glädje, då de växer upp (s. 129). En likartad latinskspråkig kommentar till samma bibelställe (s. 130) finns hos kyrkofadern Hieronymus (omkr. 400). Kritikerna av Frazers och Baudissins teorier har velat bortse från de kristna författarnas uppgifter, men skriften om den syriska gudinnan är ett tidigt, otvetydigt vittnesbörd om uppståndelse som man inte kan komma ifrån.

Sammanfattande kan man beträffande gudarnas död och återkomst/uppståndelse säga, att Mettingers grundliga genomgång, analys och differentiering av materialet talar för sannolikheten, att en sådan föreställning verkligen har förekommit både mytologiskt och rituellt. Samtidigt gör den oftast indirekta bevisningen, att den motsatta vetenskapliga tolkningen blir begriplig.

Som gammaltestamentlig exeget är Mettinger naturligtvis intresserad av GT:s religionshistoriska omgivningar och den bibliska omvärlden överhuvudtaget. Han har själv i sin avskedsföreläsning från professuren, tryckt i STK 80, 2004, s. 17ff., ställt in sitt arbete från 2001 mot bakgrund av det israelitiska särdraget, att Jahve är den levande Guden. För mig själv, som tidigare har kritiserat den s.k. Uppsalaskolans komparativa överdrifter, är det en lisa att läsa Mettingers mycket kunniga, kritiska och väl avvägda framställning av likheter och olikheter i främreorientalisk religionshistoria. Där skymtar också i förbigående (s. 26) G. Widengrens tes, att Jahve är en döende och uppstående gud, medan I. Engnell är försiktigare på denna punkt och bestämmer förnekar detta. Men Engnells mera dämpade «mönsterism» har ändå präglat hans artiklar i *Svenskt Bibliskt Uppslagsverk* (1 uppl. 1948–52, 2 uppl. 1962).

Ht. 1932–vt.1933 föreläste dåvarande professor i teol. prenotationer och teol. encyklopedi Tor Andræ vid Uppsala universitet över vegetationsgudens död och uppståndelse. I min ägo har jag alltså kvar 50 s. referat i kollegieboxformat. Förgäves har jag på universitetsbibliotekets handskriftsavdelning letat efter originalet till föreläsningsserien. I sin minnesbok över Andræ från 1947 omnämner hans efterträdare Widen-

gren dennes föreläsningar vid Stockholms högskola 1928ff., bl.a. dem som behandlat «Växtlighetsgudens död och uppståndelse» (s. 145f.). Han uttrycker också sin stora entusiasm över Andra som en ytterst fängslande föreläsare, och häri kan jag hjärtligen instämma. Poängen i denna serie, som uppenbarligen har framförts vid båda lärosätena, är att den vetenskapliga teorin om döende och uppstående gudar är kopierad på den kristna uppståndelsetron. Detta är samma synsätt som hos klassikern M. P. Nilsson i Lund, som inte kan misstänkas för några apologetiska tendenser. Denne framhåller nämligen i sitt arbete om *Grekisk religiositet* (1946), att kyrkofäderna har uppfattat de senantika mysteriekulterna som djävulens efterapningar av den kristna gudstjänsten. De moderna forskarna har kastat om beroendeförhållandet, så att det kristna mysteriet uppfattas som sekundärt. Mettinger anser visserligen att föreställningen om döende och uppstående gudar är förkristen, men detta inkräktar inte på egenarten i den israelitiska och kristna tankevärlden. Hans grundlärd, kritiskt granskande och försiktigt jämförande arbete är ett verk av en mogen forskare. Dess förtjänster har framgått av kommentarerna till ovanstående förkortade referat av argumentationen. Det har dessutom stora pedagogiska meriter genom sina fortlöpande sammanfattningar av de förda resonemangen.

Carl-Martin Edsman

Magne Sæbø (ed.): *Hebrew Bible / Old Testament: The History of Its Interpretation. Vol. 1 From the Beginnings to the Middle Ages (Until 1300), Part 1 Antiquity. 847 sid. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1996.* — Alan J. Hauser & Duane F. Watson: *A History of Biblical Interpretation. Vol. 1 The Ancient Period. 536 sid. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan 2003.*

Mina år som bibelforskare har i hög grad präglats av hermeneutiska frågor. Vad är tolkning för något? Vad innebär det att tolka texter? Diskussionen om metoder har varit livlig och en rad nya former av textanalys har presenterats. Den första stora metodboken kom 1967, skriven av Heinrich Zimmermann. Antologier med exempel på olika slags analyser kom i flertal under 80- och särskilt 90-talet. Övertygelsen om en ursprunglig innebörd i varje text vittrade sönder. I det läget uppstod ett nytt intresse för hur Bibeln har tolkats tiderna igenom. I «kristider» ökar behovet av historisk orientering. 1990 kom ett lexikon i ämnet, *A Dictionary of Biblical Interpretation* (eds. R. J. Coggins och J. L. Houlden, SCM Press / Trinity Press International, London / Philadelphia). De två stora

böcker som recenseras här har samma bakgrund, den första från 80-talet, den andra från 90-talet.

Den första boken är en del av ett mycket stort arbete som ska omfatta fem volymer, redigerat av Magne Sæbø, känd GT-exeget och teolog vid Menighetsfakulteten i Oslo, född 1929, tyskorienterad i sin forskning och engagerad i den judisk-kristna dialogen.

Ytterligare en volym har enligt bokkatalogen kommit: *From the Beginnings to the Middle Ages (Until 1300) Part 2: The Middle Ages* (2000). — Denna handbok begränsar sig till tolkningen av Gamla testamentet / Den hebreiska bibeln och delar in framställningen i tre huvudepoker: tiden fram till ca 1300, seklerna kring reformationen 1300–1800, och den moderna och postmoderna tiden från ca 1800 till idag.

Redaktören har i en innehållsrik inledning tagit upp grundläggande frågor inför varje projekt av detta slag. Han tar sin utgångspunkt i två tidigare standardverk i ämnet av Ludwig Diestel 1869 (nytryck 1981) och Frederic W. Farrar 1886 (nytryck 1961 och 1979) men karakteriserar hela projektet också i förhållande till senare arbeten av Hans-Joachim Kraus (1982) och H. Graf Reventlow (1984, 1990). I valet mellan historien om hur GT på många olika sätt har påverkat sin omgivning, dvs. dess *Wirkungsgeschichte*, och historien om hur olika tiders forskarna har studerat GT — Sæbø kallar detta för GT:s receptionshistoria — väljer han mycket bestämt det senare. GT betraktas inte som subjekt utan som objekt, hermeneutiskt, teologiskt och metodologiskt. Hela projektet ses inom ramen för (den dåtida tyska) bibelforskningen. De vanliga vetenskapliga frågorna ställs i centrum. Tolkning inkluderar en teologisk förståelse, hermeneutisk reflektion och exegetisk utläggning. Denna uppfattning av tolkning blir också kriteriet för vad som ska tas med i denna tolkningshistorik. Tonvikten ligger inte på ett antal viktiga personer utan på den typ av tolkning jag nyss beskrivit i dess sociala, kulturella och institutionella miljö. Handboken vill inte ge läsaren en samling specialstudier utan «a comprehensive and coherent picture».

Inkluderingen av judisk utläggning och judiska forskare är programmatisk för denna nya handbok. Det markeras mycket tydligt i redaktörens reflektioner på slutet under rubriken «Church and Synagogue as Respective Matrix of the Development of an Authoritative Bible Interpretation». De två traditionerna ställs i god åttiotalsanda sida vid sida. I slutändan blir det en lång dubbel väg, å ena sidan det judiska, å andra sidan det kristna. «These two main roads, with several minor deviating paths, have mostly been kept apart by the ancient Synagogue and Church — who have moved forward in relatively great isolation from